

Mihovics József

A hontalan író honlapja – Végel Lászlóról

Végel László vajdasági regényíró és esszéista. Már az internetes honlapja is sokszínűsége vall. A magyar mellett a volt Jugoszlávia két tagköztársaságának nyelvén, horvátul és szerbül fordul kimerítően az olvasóihoz. Ezen kívül a németül és angolul tudók figyelmére is számít. Különösen nagyra tartják a horvátok, ami esetükben figyelmet érdemel, hisz egy olyan alkotóról van szó, aki abból az országból (Szerbiából) érkezik, amellyel nem ép baráti, jószomszédi a viszonyuk. A Zágrábban évente megrendezendő világirodalmi fesztiválok egyikére is meghívták fordítója, Detoni Xénia társaságában. A műfordító asszony Esterházy Péter, Fejtő Ferenc, Márai Sándor, Kertész Imre, Grecsó Krisztián és Dragomán György írásait ültette át horvátra. Kultúráközvetítő szerepéért a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (polgári tagozat) kitüntetésben részesült. Ha már az elismerésekről esik szó: Végel, sok más mellett, ugyancsak megkapta a tisztikeresztet, aztán (2009-ben) a Kossuth-díjat, és legutóbb, 2013-ban a József Attila ismert versét idéző Hazám-díjat. Nem úgy indult a pályája, hogy első regénye, az Egy makró emlékirataival valaha is zajos sikert arat. A nyolcvanas években mégis a magyarországi ellenzéki fiatalok kedvenc olvasmánya lett. (A könyvről Orbán Viktor is elragadtatással nyilatkozott egykoron.) A finom lelkű poéta, Weöres Sándor így lelkesedett érte: „Szabad, szép könyv!” Később a németországi értékelések sem maradtak el. Ott ezt írták a Makróról: „Ha az ember kézbe veszi a regényt, meglepődik, hogy olyan sok a párhuzam a 2012-ben húszas éveik közepén járó berlini ifjú és a hatvanas évek Tito-rendszer dezorientált fiatalja között.” A műítészek, irodalomtörténészek a „farmernadrágos próza” kezdetét látták benne, amely a következő nagy írógenerációval teljeseedett ki. A Makró azokat az öt évtizeddel ezelőtti fiatalokat jelöli, akik az akkori, hozzánk képest „jóléti” Jugoszláviában a nem feltétlenül apáik egyenes útját választották, értelmiségi kitarotként amolyan közép-európai hippik voltak.

Az esszé és a széppróza kikísérletező kedvű művelője a nemzeti és a kisebbségi identitás kérdéseinek legszenvedélyesebb szószólója. Munkáit egyfajta hontalanság, univerzális kisebbségi lét (állapot) határozza meg. A horvátországi közönség előtt sem hagyja ki a kentaur jelzőt, amelyet gyakran idéz önmagára vonatkoztatva. Persze, nem a szó olyan értelmében, hogy mitológiai lény lenne, amely testének egyik fele kigyúrt férfira, a másik lóra emlékeztet. A fele-fele arány, a kettősség arra vonatkozik, hogy egyik oldalon sem látják benne

az egészszet. „Egy igazi európai mindig bűnhődik” – írja, hozzátéve: „Európa számára a kisebbségi ember furcsa mitológiai lény (kentaur), akire egyszerre irigykedve és ferde szemmel néznek.” Nem változtatott ezen (a tartós kentaur állapoton) az sem, hogy amikor lehetett, a szerb mellé magyar állampolgárságot is kapott. Mint oly sokan mások Délvidéken, akikről rezignáltan megjegyzi: jórésztük arra használja az uniós „passportot”, hogy rögtön nyugat felé vegyék az irányt, ott vállalnak munkát és tartósan le is telepednek. Ezzel is csökken a szülőföldön maradóknak száma. A távozókról mondja az író: „Nincs erkölcsi alapom bírálni őket, bár tudom, hogy minden egyes emberrel veszít a magyarság.”

A szerző első regényét 1965-ben folytatásokban közölte az Új Symposion. Könyvalakban 1967-ben látott napvilágot, amit aztán sorra követte a többi prózai mű. Szinte mindegyiket lefordították szerbre. Írásai eddig nyolc nyelven (német, angol, szerb, horvát, szlovén, holland, bolgár és albán fordításban) jelentek meg. A kíváncsiskodó újságíró kérdésére, hogy melyikre a legbüszkébb, így felel: az első regénye után az Áttüntetések címűre 1984-ből, majd az Exterritórium című dokumentumregényre 2000-ből és a legutóbbiak közül a Hontalan esszék című kötetre. Az Exterritórium Újvidéken a NATO-bombázások alatt született. Szinte mindegyikben foglalkozik a mellőzöttek sorsával, a kettős vagy többes identitással.

A horvátországi irodalmi folyóiratokban és web-oldalokon vele készült interjúk és méltatások sora olvasható. Odaát a magyar széppróza legjelesebb alkotói közé sorolják. Fény derül a Makró megjelentetésének kulisszatitkaira. A cenzorok túl sötétnek találták tartalmát, ami rossz fényt vet a rendszerre. Ám az anyaországban, Magyarországon már akkor több patrónusa akadt a szerzőnek, míg aztán egy merész fordító, Aleksandar Tišma szerb író a nagy nyilvánosság előtt kijelentette: „Függetlenül a nyelvtől, ez az első urbánus regény Újvidékről”. Tišma, amint elolvasta, azonnal hozzálátott a for-

dításhoz. A magyar nyelv nem okozott neki gondot, hisz Budapesten érettségizett 1942-ben. Nem akarván lemaradni, hirtelenjében az újvidéki magyar kiadó, a Fórum is kiadta a könyvet. Horvátra Detoni Xénia fordította majd fél évszázaddal később. A zágrábiak szerint az írás így sem veszített értékéből. A horvátok első délvidéki urbánus regénynek titulálják, kitűnő korrajzzal az egykori Újvidékről.

A horvát nyelvű videón a kedélyesen anekdotázó szerző megemlíti, hogy a hatvanas években vonultatták be sorkatonai szolgálatra Zágrábba, ahol nem tudni kitől, de védte a főváros polgárait. Ennél maradandóbb emlékei is fűződnek a nagyvároshoz. Például amikor az 1965-ben induló Új Symposion szerkesztőjeként Miroslav Krležával járt. Igyekezett időben megjelenni a belváros-hoz közeli Zrinjevac park szomszédságában található Leksikográfiai Intézetben, amelynek Krleža az alapítója; később az ő nevét vette fel az intézmény. Szóval az ifjú, kezdő irodalmár és lapszerkesztő bekopogott az ajtón, ám az előtérben szolgáló portás fél órán át varakoztatta a kétes külsejű, csontbőr fiatalembert. Mire aztán nagy nehezen az írófejedelem színe elé járulhatott, emez a maga nyers modorában leteremtette: „Jellemző a késés magukra, közép-európaiakra!” Majd ugyanebben a hangnemben folytatta: „Aztán mit akarnak abban az újvidéki kócerájban?” Ez a Symposion akart lenni. Mivel a horvát író összességében jó véleményvel lehetett Végelről, felajánlotta neki: jöjjön Zágrábba, öt-hat állás között választhat. Mondvacsinált kifogása az volt, hogy nehezen boldogul a horvát-szerb nyelvvel, jószerivel csak most tanulja. Aztán megint a ríposzt: „Engem édesanyám tanított meg horvátul...” Egymással leginkább magyarul diskuráltak, miután Krleža kitűnően beszélt a magyart, pontosabban annak archaikus változatát, amelyet 1908-tól 1911-ig a pécsi Királyi Hadapród Iskolában sajátított el, majd Budapesten a Ludovika Katonai Akadémián tökéletesített. Végül is jól elbeszéltek, s Végelt azzal bocsátotta el: „Menjen

haza, minden rendben lesz. Holnap találkozom Titóval!”. A Symposion így kapott zöld utat, és később is hagyták működni, egészen 1983-ig, amikor is nemkívánatosnak találták a pártállamban. Ám búcsúzóul még egy oldalvágás érte a jövevényt: „Valamit tennie kellene a külsőjével, hogy komolyan vegyék... Tudja mit, növesszen bajuszt!” Szót fogadva az ikonnak, több mint fél évszázada ezt teszi.

Később Budapestre is hívták, ugyancsak kecsgető ajánlattal, ám erre is nemet mondott. Maradt Jugoszláviában, amelyről azt hitte tág teret nyújtott számára. Magyarország mellett Belgrádtól Szkopjéig, Zágrábtól Ljubljánáig olvasták, kiadták könyveit. Sőt Bosznia és Hercegovina is befogadta. E tekintetben délszaki méltatói Vajdaság Márai-jaként tartják számon. Azzal a különbséggel, hogy kitartott a szülőföld mellett, szemben az Egy polgár vallomásai és a A gyertyák csonkig égnek szerzőjével, aki 1948-ban elhagyni kényszerült az országot. Nyugat-Európába és Amerikába emigrált. Maradása miatt Végelt sokan „jugonosztalgikusnak” bélyegezik. Pedig ha valaki, ő igazán nem a pártállamot sírja vissza. Egyáltalán nem sajnálkozik a régi, avítas rendszer kimúlásán, amit sokan a maguk érdemeiként próbálnak feltüntetni. Azok, akik vonalas kommunistákból vedlettek át rendszerváltókká, s a nacionalizmus eszméjét széthintve lettek az ország új urai. Az író vitriolba mártott tolla nem kíméli őket, amiért kegyvesztett lett Milošević országglása idején. A kilencvenes években a szó szoros értelmében bujdokolnia kellett. Fényképe megjelent a közszolgálat tv képernyőjén, egysorban azokkal, akik a nemzet ellenségei.

Látens öngyilkos? – teszi fel a kérdést a Végellel sorközösséget vállaló horvát író, Miljenko Jergović annak kapcsán, hogy nem fogadta el a budapestiek baráti ajánlatát, hogy költözzön Magyarországra. Maradt Újvidéken, a Vajdaságban, a saját veszélyes és lenézett kisebbségi létében. A továbbiakban így elmélkedik Jergović: „Végel mazochista, és potenciális öngyilkos lenne? Egyáltalán nem, inkább életszerető, hedo-

nista. Függőségben a magyar nyelvtől, egy sajátos magyarság-szeretettől. Budapesten ki tudja mi lett volna belőle...” A Boszniából (Szarajevóból) Zágrábba költözött Miljenko Jergovićot egy országos napilap szavazói a legjobb horvát írójának járó titullussal tüntették ki. Ő csak tudja mit jelent elhagyni a szülőföldet...

A háborús események megtörték Végel alkotó kedvét, bár később megírta mi is történt szülőföldjén. Újvidéki otthonának ablakából láthatta, hogy a közeli kávézóban egyre-másra tűntek fel az ósdi katonai uniformisokba bújt alakok, oldalukon lógó pisztollyal. Ugyanezek Šešelj vajda és Arkan szabadcsapataihoz csatlakozva Vukovár felé meneteltek. Az utcán virágessővel köszöntötték őket a város lányai, asszonyai. Visszafelé aztán csempészett műkincsekkel, aranytárgyakkal és más holmival megpakolva érkeztek a „harcosok”. A horvátoknak szánt videón meg is jegyzi az író: „Ezt látva, tapasztalva szállt el - ha valaha volt is - a maradék jugonosztalgiam. Ez az ország ebben a formában már menthetetlen”. Mindezt a publikum tapssal jutalmazza.

A kérdésre, mi a helyzet a többséget alkotó szerbekkel, vannak-e magyar verések, amelyekről rendre beszámol a sajtó, úgy reagál: semmi bajuk az őshonos lakossággal, velük mindig is kijöttek. Gondok a horvátországi Krajínából és a Bosznia-Hercegovinából ide települt szerbekkel vannak. Ők a kötekedők, frusztráltak, mert nem azt kapták, amit ígértek nekik, ezért aztán elkülönülnek, saját gettójukba zárva élnek. Egyébként nincs új a nap alatt. Emberek, népcsoportok között állandóak az összetűzések. A mindig is forrongó Délvidéken a 19. század közepére tehető az első, nemzetiségek közti véres villongások. Erre is emlékezve 1922-ben váltott nevet Végel szülőfaluja, Szenttamás (horvátul Sveti Tomo), amelyből a ma is használt Srbobran lett. Ennek jelentése: szerb véderő...

Nem könnyű ilyen körülmények közepette helytállni, álmodozni más, szebb jövőről. Apropos: álom! A horvát riporter megkérdi

az író: milyen nyelven álmodik a két – vagy ha a szerbet és horvátot külön vesszük – három nyelvű polgár? A válasz számára nem kétséges: csakis magyarul... Ezt szívta anyatejjel a vérébe, ez marad meg számára mindörökké. Tudjuk róla: a királyi Jugoszláviában született 1941-ben, s több „király idejében szolgált” úgy, hogy közben nem váltott pozíciót. Mindig és kérlelhetetlen szigorral, becsületességgel és felelősséggel igyekezett rámutatni arra a „királyra”, aki a meztelen.

Egy kritikusa a szemébe mondja, hogy mindig köztes helyzetben volt. Hazátlan lokálpatriótának, plebejus kozmopolitának, „urbánonépinek” vallja magát, amiből adódik a kérdés: Hol is áll vallójában? Erre így reagál: „A kettősségek mágneses erővel vonzanak... A hontalan lokálpatriótáról akkor kezdtem beszélni, mikor Jugoszlávia összeomlott. Az egy kis Európa volt, sokszínű, változatos világgal.” Ő az új helyzetben sem váltott színt, megmaradt magyar-ként a legsúlyosabb időkben, a háborúban,

a bombázások idején, amikor az élet teljes kockázat volt.

A 2015-ben megjelent *Hazám* című esszégyűjteményben, amely 14 magyar értelmiségi – író, orvos, szociológus, filozófus – vallomását tartalmazza, Végel László A hontalanság dicsérete címmel írja: „Éltem egy hazában, amelynek Jugoszlávia volt a neve, és élek egy nyelvben, amelynek Magyarország a hazája. Nem panaszként teszem szóvá, hiszen termékeny posztmodern zűrzavart szült. Kezdődött azzal a tapasztalással, hogy a haza és a szülőföld élménye soha sem fedte egymást. Ebben a helyzetben se itt, se ott – nincs otthon. Így lettem/lehettem a két haza között hontalan. Hontalan lokálpatrióta.”

KERÉCSI GYÖNGYI: Hajó – 2014